

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра соціології та психології

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ»

вибіркових компонент третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

011 «Освітні, педагогічні науки»

**за темою – Формування професійної компетентності в процесі
навчання професійно орієнтованих дисциплін**

м. Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології факультету № 6
(протокол від 29.08.2023 № 8)

Розробник:

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ **Олена ФЕДОРЕНКО**.

.

Рецензенти:

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця **Вікторія БУДЯНСЬКА**;
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ **Валентина ТЮРІНА**

План лекції

1. Професійна компетентність як інтегративна якість особистості фахівця.
2. Формування професійної компетентності фахівця в процесі навчання професійно орієнтованих дисциплін.
3. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО із специфічними умовами навчання

Рекомендована література:

Основна:

1. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. / О.М. Рубан, Л.О. Рубан, П.В. Максименко, С.В. Мороз; МВС України, Кіровогр. юрид. ін-т ХНУВС. Кіровоград : Кіровогр. юрид. ін-т ХНУВС, 2010. 110 с.
2. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Київ : Центр учб. літ., 2009. 472 с.
3. Калашнікова Л. М., Жерновникова О. М. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навч. посіб. Харків : ХНПУ, 2016. 260 с.
4. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / О. В. Малихін, І. Г.Павленко, О. О. Лаврентьєва, Г. І. Матукова. Київ : КНТ, 2014. 262 с.
5. Методика викладання у вищій школі : навч.-метод. посіб. / Уклад. : В.І. Кобаль. Мукачево: Вид-во МДУ, 2016. 203 с.
6. Корміна Л. І. Методика викладання дисциплін за фахом у вищих навчальних закладах. Луцьк : Вежа, 2016. 52 с.
7. Професійна педагогіка : підручник / Авт. : О. В. Грабовський, Л. В. Коломієць, О. С. Савельєва, А. В. Семенова, В. Ф. Яні; за заг. ред. А. В. Семенової. Одеса : Бондаренко М. О., 2020. 575 с.

Допоміжна

1. Красницька О. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Кондор, 2020. 528 с.
2. Афанасьєва Л. Методика формування професійної компетентності майбутніх менеджерів організацій у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін. Режим доступу: http://www.dut.edu.ua/uploads/p_307_49858783.pdf.
3. Борисюк О. М. Характеристика професійної компетентності офіцерів ОВС. Режим доступу: Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2014. Вип. 1. С. 67–76.

Вступ

Сьогодні Україна є активним учасником європейських та світових інтеграційних процесів. Основними завданнями вищої освіти, виходячи з вимог і принципів Болонської декларації, є орієнтація ЗВО на кінцевий результат, під яким розуміється не лише формування певних знань, умінь і навичок вузькоспеціалізованого фахівця, а підготовка професіонала, здатного активізувати наявні знання, уміння та навички у професійній діяльності, що проявляється в ефективній поведінці в процесі розв'язання професійних проблем. Саме формування професійної компетентності майбутніх менеджерів організацій на стадії навчання у ЗВО є найважливішим чинником для підготовки професіонала.

1. Професійна компетентність як інтегративна якість особистості фахівця.

Професійна компетентність (лат. *profession* – офіційно оголошене заняття, *compro* – досягати, відповідати, підходити) – інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети діяльності фахівця.

Компетентність – це сукупність знань і умінь, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати і прогнозувати результати праці, використовувати сучасну інформацію щодо певної галузі виробництва.

Компетентність фахівця включає професійні знання, вміння і навички, досвід роботи у певній виробничій галузі виробництва, соціально-комунікативні й індивідуальні здібності особистості, що забезпечують самостійність у здійсненні професійної діяльності.

У науково-педагогічній літературі професійна компетентність є характеристика особистості, що визначає здатність і готовність вирішувати професійні проблеми та завдання, які виникають у реальній ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, умінь, навичок, професійного та життєвого досвіду, цінностей і культури.

Поняття «компетентність» застосовується стосовно різних категорій фахівців стосовно різних категорій фахівців, характер праці яких пов'язаний з прийняттям відповідних рішень, тобто тих, котрі уповноважені вирішувати (управлінці, експерти, діагности), це фахівці з ґрунтовними глибокими знаннями у певній галузі (вчені, викладачі, мистецтвознавці). Водночас відносно деяких фахівців термін компетентність не вживається, якщо їх вважають спеціалістами високої кваліфікації і називають, майстрами (пілот, диригент, хірург, художник). За рівнем професіоналізму фахівці не поступаються тим, яких називають компетентними.

Критерієм професійної компетентності є суспільне значення результатів праці фахівця, його авторитет у конкретній галузі знань (діяльності).

Професійна компетентність фахівця виявляється у підготовленості до здійснення такої діяльності:

- аналіз результатів праці і технологічних процесів;
- аналіз професійних ситуацій і проблем;
- аналіз технічної документації завдань діяльності;
- організація праці;
- дотримання технічних і технологічних вимог виробництва;
- координація різних видів професійної діяльності;
- володіння професійно-важливою інформацією стосовно об'єкта діяльності;
- прогнозування типових і нетипових виробничих ситуацій;
- забезпечення безпечних умов праці;
- оволодіння додатковими кваліфікаціями і професією;
- забезпечення високого рівня культури праці;
- дотримання правил експлуатації галузевого устаткування;
- своєчасне усунення технічних і технологічних порушень;
- дотримання рекомендацій, норм і вимог щодо фізіологічних, економічних, екологічних і ергономічних чинників.

Професійна компетентність передбачає:

- сформованість умінь розмірковувати й оцінювати міру складності професійних ситуацій і проблем;
- творчий характер мислення;
- виявлення ініціативи у виконанні виробничих завдань;
- усвідомлене розуміння особистої відповідальності за результати праці;
- здатність до управління виробничим колективом;
- прийняття раціональних рішень у вирішенні конкретних завдань і проблем.

2. Формування професійної компетентності фахівця в процесі навчання професійно орієнтованих дисциплін.

Компетентність – якість особистості, яке передбачає, що людина володіє певною компетенцією. Компетентна людина – це людина, обізнана у певній галузі.

Компетентність у навчанні як характеристика результатів навчання широко використовується в освітніх системах європейських стран, США і Канади. В останні десятиріччя проблеми компетентісно орієнтованої освіти розглядаються міжнародними організаціями ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Радою Європи, Організацією європейського співробітництва та розвитку, Міжнародним департаментом стандартів, які узагальнили доробок педагогів з усього світу. У зарубіжних джерелах компетентність у навчанні передають через усталені поняття: «здатність до ...», «комплекс умінь», «умілість», «готовність до ...», «знання в дії», «спроможність».

У досвіді країн, які реалізують компетентнісний підхід до освіти протягом тривалого часу, спостерігаються спільні тенденції щодо розробки певної системи компетентностей у навчанні на різних рівнях змісту. Склалась певна ієрархія компетентностей у навчанні: ключові надпредметні

або базові, що опираються на пізнавальні процеси і виявляться в різних контекстах; загальнопредметні – належать до певної сукупності предметів або освітніх галузей; вони відрізняються високим ступенем узагальненості і комплексності; предметні – часткові щодо названих вище, яких набувають у процесі вивчення навчальних предметів (дисциплін).

Професійну компетентність розглядають як сукупність ціннісного ставлення до обраної професії, знань, умінь, адекватних способів діяльності, професійно важливих особистісних якостей, навичок самоаналізу, самоконтролю, прогнозування результатів своєї діяльності. Проте професійна компетентність є не тільки мірилом професіоналізму, а й визначальним фактором, від якого залежить успішність реалізації професійних, соціальних функцій та життєдіяльності особи.

Формування професійної компетентності майбутніх фахівців необхідно здійснювати в освітньому процесі, причому, не за рахунок введення додаткових дисциплін, а під час вивчення професійно орієнтованих дисциплін шляхом особливої організації освітнього процесу та особистої діяльності викладача.

Організація відповідної професійної підготовки передбачає аналіз професійної діяльності майбутнього фахівця певного профілю з виявленням виробничих функцій, типових задач професійної діяльності, розроблення системних знань, яка, в свою чергу, повинна забезпечуватися змістовними модулями у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Проблема вибору системи методів, прийомів і засобів навчання є однією з важливих проблем дидактики та залишається актуальною на теоретичному і практичному рівнях і сьогодні. Реалізація потреби щодо вдосконалення методики викладання професійно орієнтованих дисциплін у підготовці майбутніх фахівців пов'язана з вирішенням важливих завдань сучасної професійної освіти, які полягають у:

- забезпеченні професійної спрямованості дисциплін з урахуванням специфіки майбутнього фаху;

- реалізації міжпредметних зв'язків між загальноосвітніми і спеціальними дисциплінами;

- досягненні логічної послідовності у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Забезпечення цілісності та наступності у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін нормативного циклу є складним завданням практичної діяльності викладачів, яке полягає в єдності загальноосвітнього та професійно орієнтованого навчання, тому результат засвоєння знань з предмета повинен плануватися як частина цілісної системи знань, умінь і навичок.

Як було показано на попередніх лекціях, методика навчання – це свого роду передача дидактично адаптованого досвіду одного покоління іншому та формування нового досвіду за допомогою різних прийомів і засобів. Результативність навчання залежатиме від комплексу методів, які застосовуються в навчальному процесі. Як зазначають науковці, зокрема, Ю.

М. Ємельянов, В. П. Захаров, Г. А. Ковальов, Л. А. Петровська, використання активних методів навчання є найбільш дієвим способом формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Під **активними методами навчання** будемо розуміти способи активізації навчально-пізнавальної активності студентів, які спонукають їх до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активний не лише викладач, а й студент. Застосування активних методів навчання забезпечує навчально-пізнавальну активність на основі спільної діяльності викладачів і студентів, мають комунікативну спрямованість і сприяють ефективності оволодіння знаннями, вміннями та навичками.

На різних етапах освітнього процесу доцільно використовувати методи активного навчання:

- перший етап – первинне оволодіння знаннями під час проведення проблемної лекції, евристичної бесіди, навчальної дискусії;
- другий етап – закріплення вмінь і навичок за допомогою таких методів, як колективна розумова діяльність, тестування;
- третій етап – формування професійних умінь і навичок на основі знань з використанням ігрових (проблемна лекція, лекція з запланованими помилками, лекція-конференція, лекція-дискусія, лекція-бесіда, рольова та ділова гра) та неігрових (аналіз виробничих ситуацій, аналіз проблемних ситуацій, диспути, мозкова атака) методів.

У підготовці майбутніх фахівців певного профілю ми вважаємо доцільним використання кожного з наведених методів водночас слід враховувати специфіку професійно орієнтованої навчальної дисциплін, теми, виду заняття, цілей і завдань, визначених викладачем. Кращому засвоєнню теоретичних знань і практичних умінь сприяє логічне систематизування навчального матеріалу у формі конспектів-схем, створення творчих студентських груп тощо. Тож, запровадження активних методів навчання в освітній процес сприятиме посиленню свідомого прагнення до оволодіння новими знаннями та вміннями реалізовувати їх у практичній діяльності, формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців.

Таким чином, формування професійної компетентності майбутніх фахівців може бути забезпечено цілеспрямованою діяльністю всіх ланок освітнього комплексу вищої школи та всіх його суб'єктів, що передбачає:

адекватне відображення проблеми формування професійної компетентності в цілях, змісті, методах, організаційних формах професійної підготовки спеціалістів;

цілеспрямоване наповнення навчальних дисциплін професійно орієнтованими практичними завданнями;

визначення структурних компонентів професійної компетентності та їх поступове формування в процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Відтворення запропонованої методики можливе за умови системного підходу в процесі її впровадження, який передбачає:

створення професійного середовища, яке характеризується наявністю мотивації, творчої спрямованості, прагнення студентів до опанування майбутньої професії;

методичне й інформаційне забезпечення навчальної та науково-методичної діяльності викладача;

інноваційний педагогічний підхід;

ефективну педагогічну взаємодію зі студентами; вдосконалення професійної майстерності та компетентності викладача.

Викладання професійно орієнтованих дисциплін професійно орієнтованого циклу передбачає підготовку відповідного програмно-методичного забезпечення. Нагадаємо, що до навчально-методичного комплексу кожної з професійно орієнтованих дисциплін нормативного блоку включено:

навчальну програму дисципліни;

робочу програму дисципліни;

методичні матеріали для підготовки та практичних занять;

методичні матеріали для виконання самостійної роботи студентів;

методичні матеріали для виконання індивідуальних завдань;

методичні матеріали для виконання навчальнодослідного проекту.

Основою комплексу є програма дисципліни, яка має чітку мету, логічно побудовану структуру й орієнтована на розкриття тенденцій, закономірностей, особливостей професійної діяльності та спрямована на розвиток у студентів широкого світогляду, формування знань, умінь і навичок, зокрема професійних. Ефективність навчання майбутніх фахівців значною мірою визначається розкриттям суттєвих зв'язків між предметом вивчення будь-якої дисципліни та іншими галузями знань.

3. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО із специфічними умовами навчання

На думку науковців, професійна компетентність особи, чия діяльність пов'язана із функціонуванням складових сектору безпеки й оборони України, може бути визначена як така професійно-особистісна властивість фахівця, що дозволяє ефективно (з високою продуктивністю) діяти та взаємодіяти у професійній сфері. Професійна компетентність фахівця підтримується системою теоретичної, практичної, психологічної підготовки, яка забезпечує здатність до читання та підготування документації, планування та організацію виробничих процесів, вирішення проблем, використання.

Узагальнена професійно компетентність офіцера проявляється на трьох рівнях:

- 1) професійна спрямованість (мотиваційна сфера, саморегуляція);
- 2) професійна навченість (предметно-практична);
- 3) взаємодія, соціальний контроль і саморегуляція (соціально-психологічна).

Зазначені компоненти уможливають відмінний рівень службової діяльності.

Зміст складників професійної компетентності офіцера визначається профілем його підготовки та діяльності, проте загальним є усвідомлення своєї соціальної ролі в забезпеченні безпеки та оборони держави, прагнення до виконання громадянського обов'язку, інтерес до професії, екстремальний характер діяльності, її психічна, фізична, психофізіологічна напруженість, об'єктивно високі вимоги до особистісних рис і якостей згідно з об'єктивними вимогами до суб'єкта діяльності.

Професійна компетентність є динамічним особистісно-професійним утворенням, що починає формуватися під час навчання у ЗВО із специфічними умовами навчання, виявляється, розвивається та вдосконалюється (за образними виразами А. Лігоцького, О. Торічного, «кристалізується», «дозріває») у професійної діяльності.

Для прикладу наведемо стадії становлення професійної компетентності офіцера поліції, які тісно пов'язані з підготовкою працівників правоохоронних органів:

1) аморфної оптації (від лат. *optatio* – бажання, вибір) (до 14 років) відбувається під впливом батьків, родичів, учителів, прочитаних книг, переглянутих фільмів, особистого враження від спілкування з правоохоронцями та сюжетно-рольових ігор. У цьому періоді зароджуються перші інтереси та схильності до професії правоохоронця;

2) процес оптації (вибір професії – з 12 до 18 років) виникає саме в період навчання в закладах, які надають середню освіту, тобто в школах, спеціалізованих ліцеях та коледжах МВС, коли проходить процес орієнтації на якийсь вид професійної діяльності та формується первина мотивація. Саме тоді триває формування життєвих планів, формуються ідеали, складаються професійні інтереси, бо головним видом діяльності в цей час є навчально-професійна;

3) на етапі професійної підготовки (від 18 до 21–22 років), коли абітурієнт вже пройшов етап відбору до закладу вищої освіти МВС України, відбувається процес професійного відбору, тобто абітурієнт набуває нової соціальної ролі (він не просто студент, а курсант), яка вимагає від нього дотримання певних вимог, пов'язаних із особливостями навчання в закладах МВС України. Головним видом діяльності є професіонально-пізнавальна, зорієнтована на отримання певних знань необхідних для подальшої професійної діяльності. Головною метою професійного навчання є формування і проектування особистості фахівця, що ефективно здійснює трудову діяльність, що найбільш повно реалізується в праці;

4) на етапі професійної адаптації (з 21–22 до 25 років) проходить процес повної адаптації до умов роботи правоохоронцем. Головна форма діяльності – професійна, яка має нормативно репродуктивний характер та спрямована на соціально-професійну адаптацію, тобто набуття професійного досвіду. В цей період випускники закладів вищої освіти МВС мають змогу також продовжувати своє навчання в магістратурі та ад'юнктурі, відтак підвищувати свій професійний рівень;

5) у період первинної професіоналізації (з 25 років до 28–30), як зазначалося, відбувається лонгітюдний контроль діяльності працівника ОВС і він вже може бути висунутим у резерв на підвищення посади. Стабілізація професійної діяльності призводить до дедалі активнішого проникнення в професіональне середовище та формує нову систему ставлення до дійсності та себе;

6) Для цієї стадії вторинної професіоналізації (становлення професіонала) характерні стабілізація професійної активності, індивідуалізація рівня вираженості професійної активності, яка залежить від психологічних особливостей особистості. Зазначимо, що кожному правоохоронцю притаманний особистий стійкий рівень професійної активності. Перетворення працівника органів внутрішніх справ у професіонала може відбуватися упродовж кількох років, а може і не відбутись, якщо працівник за своїми особистими якостями не здатний стати професіоналом у своїй справі.

7) Наступної стадії професійної компетентності – професійної майстерності – досягає лише та частина правників, яка має творчий потенціал, постійну необхідність у самореалізації. Для цієї стадії характерні висока творча та соціальна активність, продуктивний рівень виконання професійних обов'язків працівником органів внутрішніх справ, його здатність до самовиховання, до постійного навчання. Перехід на стадію майстерності різко змінює характер професійної діяльності, значно підвищує її активність, яка виражається в пошуках нових, більш ефективних методів виконання професійних обов'язків, у бажанні самовдосконалюватись, не зупинятись на досягнутому. Досягнення вершин професіоналізму доводить, що особистість самореалізувалася. Перехід від однієї стадії професійної компетентності до наступної може супроводжуватися не тільки особистісним та психічним розвитком правоохоронці, а й певною психічною напруженістю та слугувати причиною виникнення труднощів і конфліктів у професійній діяльності.

Висновок

Тож, професійну компетентність фахівця доцільно розглядати як складне інтегральне інтелектуальне, професійне і особистісне утворення, що дозволяє самостійно, відповідально, продуктивно виконувати професійні функції.

Методика формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі викладання професійно орієнтованих дисциплін являє собою оптимальне поєднання загально-дидактичних методів, прийомів і засобів, які застосовуються в таких формах навчання, як лекції, семінари, практичні заняття, самостійна робота студентів, науково-дослідна робота, виконання індивідуальних завдань, проходження практики.

Формування професійної компетентності є довготривалим процесом, який починається з неусвідомленого вибору професії та продовжується на стадіях оптації, професійної підготовки, професійної адаптації, первинної та вторинної професіоналізації.

